

- SARBAK 2003 SARBAK Gábor: *Miracula sancti Pauli primi heremite. Hadnagy Bálint pálos rendi kézikönyve, 1511. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2003. /ΑΓΑΘΑ, 13./*
- TARNAI–CSETRI (szerk.) 1981 TARNAI Andor–CSETRI Lajos (szerk.): *Rendszerek. A kezdetektől a romantikáig. Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1981. /A magyar kritika évszázadai 1./*
- VARJAS (szerk.) 1979 VARJAS Béla (szerk.): *Balassi Bálint és a 16. század költői. I. Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1979. /Magyar remekírók/*

Felhasznált szakirodalom

- HORVÁTH (éd.) 1992 HORVÁTH, Iván (éd.): 1992. *Répertoire de la poésie hongroise ancienne. II.* Paris, Éditions du Nouvel Objet, 1992. /Ad corpus poeticarum/
- KABÁN 2004 KABÁN Annamária: *Világ legszebb virága. Egy versszöveg intertextuális beágyazódása.* = Keresztény Szó (15.) 2004. 10. sz. 13–14.
- KRISTÓ (szerk.) 1994 KRISTÓ Gyula (szerk.): *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század).* Bp., Akadémiai Kiadó, 1994.
- TARNAI 1984 TARNAI Andor: „A magyar nyelvet írni kezdik”. *Irodalmi gondolkodás a középkori Magyarországon.* Bp., Akadémiai Kiadó, 1984. /Irodalomtudomány és kritika/

MÓZES HUBA

Új ősnymotatványok az Egri Főegyházmegyei Könyvtárban. Legalább százötven éves adminisztrációs félreértés és néhány évtizedes ehhez csatlakozó nyilvántartási hiba következtében az Egri Főegyházmegyei Könyvtár egy igen értékes darabja elkerülte a kutatók figyelmét. A kötet három ősnymotatványt rejtett magában, amelyek négy korabeli művet tettek számunkra hozzáférhetővé.

A kötet első darabja a könyvtár leltárkönyvében a következőképpen szerepel: 3344/7002. *Tabula Alphabetica Martiniana (vulgo Lexikon). Argentina 1486. Formatum 4. Volumina 1.*¹ Sem a hajtani leltárkészítő, sem a nyomtatott katalógus összeállítója nem vette észre, hogy a mű tulajdonképpen kolligátum: nyomdai szempontból három darabnak számít, és a harmadik nyomdászati egység két művet foglal magában. Ezek az ősnymotatványok nem szerepelnek a magyarországi központi nyilvántartásban sem.²

A kolligátum első darabja:³

MARTINUS (STREPUS) POLONUS (MARTINUS OPPAVIENSIS): *Margarita seu tabula martiniana decreti.* Strassburg: typogr. operis Jordani de Quedlinburg (= Georg Husner),

¹ Ugyanígy szerepel könyvtárunk nyomtatott katalógusában: MICHALEK Manó: *Az Egri Érsek-megyei Könyvtár szakszerű címjegyzéke.* Eger, 1893. Érseki Lyceum, 1280.

² *Catalogus incubulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur (CIH).* Ed. Géza SAJÓ, Erzsébet SOLTÉSZ. 1–2. Vol. Bp. 1970, Acad. Scient. Hung.

³ A nyomtatványok azonosításában végzett munkájáért Velencei Katalinnak (OSzK) mondok köszönetet.

die sancti Egidii confessoris. [1. Sept.] 1486. 2° 120 ff. CIH 2200, Hain 10843, BMC I. 135, BSB Ink M-232

Az első oldalon cím olvasható:

Margarita decreti seu tabula // martiniana edita per fratrem Mar//tinum ordinis predicatorum. dni pa//pe Penitentiarium et capellanum.

Kezdő sora (incipit):

Inter alia // quecumque ad fidelium // rpi doctrinas scripta // sunt liber decretorum

A mű végén található kolofonban ez olvasható:

Explicit Margarita decreti q/uae/ Martini//niana vocat/ur/. edita p/er/ venerabilem virum fr/atr/em // Martinum ordinis p/rae/dicatorum summi ponti//ficis penitentiarium et cappellanum. Impressa // Argentine Anno domini. M cccc lxxxvi // finita in die sancti Egidii c/on/fessoris.

Az egri példányból egy lap hiányzik. Új jelzete saját katalógusunkban: H. IV. 49/1. Coll. 1.

A szerző, Martinus Polonus (Martinus Strepus, Martinus Oppaviensis) a sziléziai Troppauban (latinul: Oppavia, ma Csehországban: Opava) született és dominikánus szerzetes lett. Prágában és Rómában tanult. Négy pápának is volt gyóntatója. III. Miklós pápa Gnesen érsekének nevezte ki. 1278-ban Bolognában halt meg, és itt temették el. Leghíresebb műve történeti, a pápák és a császárok története (*Chronica summorum pontificum imperatorumque*). Ennek első kiadása 1476-ban jelent meg,⁴ első nem latin kiadása 1503-ban Párizsban,⁵ majd számos nyelvre lefordították és népszerű maradt a 17. században is. Kritikai kiadását 2003-ban vehettük kézbe.⁶

A most ismertetendő mű első kiadása 1482-ben látott nyomdafestéket,⁷ majd a 16. század végéig a jogi egyetemeken használták, természetesen modern átdolgozásokban. A mű tulajdonképpen az úgynevezett *Decretum Gratiani* című egyházbírói mű repertoriumának, illetve regiszterének tekintendő. Címfordítása a bevezető mondat és a kolofon alapján: „Gyöngyszemek jogi határozatokból, vagyis a Márton féle táblák, amelyeket kiadott a dominikánus rendhez tartozó Márton testvér a pápa úr gyóntatója és káplánja.”

⁴ MARTINUS OPPAVIENSIS – RICOBALDUS FERRARIENSIS – PHILIPPUS DE BARBERIS: *Chronica summorum pontificum imperatorumque (Incipit Cronica summo[rum] Pontificum Imperato[rum]q[ue]: Ac des septe[m] aetatibus mundi ex. s. Hieronymo: Eusebio aliisq[ue] eruditius excerpta)*. Roma, Johannes Schurener, 10.II.1476 (HC 10858; BMC IV, 58; CIBN R-120; IG 2326; ISTC ir00188000)

⁵ MARTINUS OPPAVIENSIS, Trad.: Sébastien MAMEROT: *La Cronique martiniane de tous les papes qui furent jamais et finist iusques au pape alexa[n]dre derrenier decede mil cinq cens et trois/ et auccques ce les additio[n]s de plusieurs croniqueurs. Cestassaouir de messire Verneron hanoine de byege/ monseign[ne]ur le croniquer castel/ monseigneur gaguin general des mathurins & plus[ieur]s autres croniqueurs*. Paris, ca. 1503, Antoine Verard (ESTREICHER: *Bibliogr. Polska*, T. 22. 199.; *Cat. gén. des liv. impr. de la Bibl. Nat.*, T. 108. 598.)

⁶ IKAS, Wolfgang-Valentin: *Martin von Troppau (Martinus Polonus), O.P. (+ 1278) in England*. In: *Überlieferungs- und wirkungsgeschichtliche Studien zu dessen Papst- und Kaiserchronik*. Teil 1.: Wiesbaden, 2002, Reichert /Wissenschaftsverlag im Mittelalter. Bd. 40./; Teil 2.: Hannover, 2003, Hahn /Monumenta Germaniae Historica. Scriptores. N.S. Bd. 19./

⁷ Speyer, ca. 1482, Peter Dach der Mittlere (HC 10834)

A *Decretum Gratiani*, azaz Grácián féle joggyűjtemény a keresztény-katolikus egyházi jog egyik legfontosabb műve, annyira, hogy a kánonjog (egyházi jog) történetében mérföldkönek tekinthető. A tudományos egyházi jog is Gratianussal kezdődik. Nemcsak magyarázatokat ad az egyes jogi paragrafusok (kánonok) mellé, hanem a jog módszerét is kialakítja. Az addig szétszórt joggyűjteményekből teljes, összefüggő gyűjteményt alakított ki s egyben meg akarta oldani az egyes törvények összefüggéseinek, ellentéteinek kérdéseit. Tehát ez a mű a mai értelemben vett egyház-jog első kézikönyve. 1140 körül készült Bolognában.

Ehhez kívánt Martinus Polonus egy mai értelemben vett tárgymutatóval hozzájárulni, hogy az praktikusán áttekinthető legyen. Ez az index maga is terjedelmes mű.

*

A kolligátum második darabja:

GUILLELMUS PARISIENSIS: *Postilla super epistolas et evangelia*. Argentinae, 1. III. 1486, (Jordanus von Quedlinburg nyomdása) 2° 140 ff. GW 11957; H 8263; BSB Ink H-154; BMC I. 134; CIH – Az egri példánynak 121 lapja van meg.

A meglévő rész kezdő sorai:

Vltam bonam et // exitum beatum. Ego frater Guiller//mus sacre theologie professor mi//nimus parisius educatus. Sacrorum euange//liorum ac epistolarum de tempore diebus dominicis et san//ctis. etiam super commune apostolorum martyrum // confessorum virginum, et pro defunctis exposi//tiones in unum colligere volumen [etc.]

Kolofon:

Postilla super euan//gelia dominicalia et super euangelia de san//ctis secundum sensum litterales collecta. Explicit. // Impressa Argentine Anno domini. MCCCC // LXXXVI. finita quarta feria post festum san//cti Matthiae apostoli.

Az első sorok és a befejezés fordítása:

Boldog életet és a világból való boldog eltávozást. Én Vilmos testvér, a szent teológia professzora, a legkisebb, a Párisban nevelkedett. Az egyházi év vasárnapjaira, valamint a szentek, apostolok, vértanúk és hitvallók, szüzek, valamint az elhunytak közös misékre rendelt misék szent evangéliumok és szentleckék magyarázatai egy kötetbe összegyűjtve... és Szentbeszéd a vasárnapi evangéliumok, valamint a szentek ünnepeire rendelt evangéliumokról, betű szerinti értelemben. Nyomdai előállítás befejeződött Strassburgban az Úr 1486. esztendejében Szent Máté apostol ünnepe utáni negyedik hétköznapon.

Megjegyzendő, hogy Récsey Viktor igen fontos ősnymotatvány katalógusának⁸ 131, és 132 számai alatt a jelen műről található említés, de ezek nem azonosak a kezünkben lévő kiadással. A magyarországi központi nyilvántartásban ez a kiadás nem szerepel.

A szerzőt Jöcher már említett híres életrajzi lexikonja⁹ dominikánus szerzetesnek mondja. Párisban a Sorbonne teológia tanára volt, 1485/86-ban halt meg. Számos mű szerzője (rétorika,

⁸ RÉCSEY Viktor: *Ősnymotatványok és régi magyar könyvek a pannonhalmi könyvtárban*. Bp., 1904, Hunyadi M. Irod. Int. 52.

sermones, a hét szentségről szóló dialógusok stb.), amelyek külön külön és összegyűjtve már a 15. században Európa szinte valamennyi nyomdájában megjelentek. Összesen 206(!) 15. századi kiadás ismert műveiből. A 16. század első felében még ismerünk kiadásokat, de azután munkái aktualitásukat veszítették. Ennek ellenére összegyűjtött művei még a 17. században is megjelentek.¹⁰ Megjegyzendő, hogy a most kézben tartott műről többen állítják, hogy a szerzője Johannes Herolt (meghalt 1468-ban), és Pseudo-Guillelmus Parisiensis műnek tekinthető.¹¹

Első mondatával köszönti olvasóját. Művének célját, szerkezetét, forrásait precízen közli. Ez csaknem olyanak tűnik, mint egy mai műtől elvárt bibliográfia. Úgy látszik, hogy nem törekszik eredetiségre, elismeri, hogy kompilátor. De hiszen annak az egyszerű papnak, akinek ő szánta művét nem biztos, hogy éppen ő tudja a legjobbat nyújtani, sőt jobb, ha éppen forrásainak bemutatásával utasítja a megfelelő helyre. Nem részletesen kidolgozott művet ad olvasója kezébe, hanem bő vázlatokat, illetve tovább építendő anyagot.

Forrásai nem egyenlő értékűek. A nagy szentatyáktól kezdve korának divatos írói is megjelennek, például az a Nicolaus de Lyra, akiről saját korában azt mondták a beavatottak: „Si Lyra non lirasset, totus mundus delirasset”. Ennek a mondásnak másik változata: „Si Lyra non lirasset, Lutherus non saltasset”.

A mondás helyes értelmét felderíteni nem könnyű, mivel a líra szónak igei használata meglehetősen ritka, s nem mindig lehet lírai-költői tevékenységként értelmezni. Jelentheti például azt, amikor valaki egy előre elkészített barázdába vizet vezet.¹² Finállynál is boronálással összefüggő tevékenységet jelent.¹³ A „Salto” ige pedig elsősorban a táncolást jelentette, amely azonban nem szórakozási célú, hanem a mozdulatművészetként értelmezett tánc. Ezeket figyelembe véve, a két mondás ugyanazt jelenti, két különböző oldalról: A híres ferences szerzetes Nicolaus de Lyra nagyhatású szónok volt, és sokan a protestantizmus előfutárát látják benne. Ezt fejezi ki a latin nyelven sokkal frappánsabbnak érzett mondás: Ha Lyra nem engedte volna el a víz folyását, a világ megtévelyodött volna. A második jelentés: Ha Lyra nem engedte volna el a vizek folyását, Luther sem kezdett volna táncba.

*

Ösnyomtatványokat tartalmazó kolligátumunk harmadik egysége két különböző szerző, két különböző művét tartalmazza:

CARACCIOLUS, Robertus: *Sermones de adventu domini cum multis aliis inclusis ...* – BOLLANUS, Nicolaus: *Tracatus de conceptione Beatae Virginis Mariae*. Argentinae, Martin Schott, ca. 1485. 2° 118 ff. GW 6050; H 4471; BMC I. 95; CIH 906 Az egri példánynak hiányzik a kolofónja.

A kötet címlapja:

Sermones per adventum domini // cum multis aliis inclusis sermocio//nanti perutiles, famosissimi pre//dicatoris Maiistri Ruberti de li//cio italicis ordinis minorum. Magyarul: Az igen híres, az Itáliai Leccéből való, a Ferenc-rendhez tartozó Rubertus Mes-

⁹ JÖCHER Bd. 4. 1978.

¹⁰ Münchenben 1641–1643-ban jelentek meg Wilhelm Alvern sajtó alá rendezésében.

¹¹ A szerző életrajzának legteljesebb összefoglalását lásd a GW hivatkozott helyén (11921-től).

¹² PÁRIZ-PÁPAI: *Dictionarium Latino-Hungaricum*. Posonii – Cibinii, 1801, Landrer. 373 l.

¹³ FINÁLY: *A latin nyelv szótára* 1147 h

ter hitszónoknak az Úrjövetre való beszédei sok más, elmondásra igen érdemes be-
széddel együtt.

Az incipit szövege a tartalomjegyzék első mondata, s voltaképpen nem más, mint a főcímlap
szövegének változata:

Incipit tabula predicationum de adventu cristi Magistri Ruberti ordinis mi//norum
cum nonnullis aliis predicationibus in hoc libro continens. Magyarul: Itt kezdődik
Rubertus Mester Krisztus eljövételéről szóló prédikációinak tartalommutatója, amely
sok más, e könyvben lévő másféle prédikációt is tartalmaz.

Roberto Caracciolo (Roberto da Lecce) 1425-ben Leccében született, neves nemes családban.
A szerző nevének sok változata ismeretes a közhasználatban és a szakirodalomban.¹⁴ Mint a Szent
Ferenc rendjéhez tartozó hitszónok nagy hírnévre tett szert. Saját korában akkora híre volt, hogy
második Pál apostolnak mondták. A nem túl nagy Aquino város püspöke lett (1475). IV. Sixtus
pápa később Lecce érsekévé nevezte ki (1484), de a pápa halála miatt a nagyobb püspöki széket
már nem foglalhatta el. Szülővárosában 1495-ben halt meg, itt is temették el, sírja a S. Francesco
della Scarpa templomban található.

A mű, adventi elmondásra szánt, 1–28. sorszámmal ellátott beszédek tulajdonképpen krisztoló-
giai beszéd sorozatnak tekinthetők, bemutatva a Megváltóról kapott ős-kinyilatkoztatás beteljesedését,
s Jézus Krisztus személyiségét, működését. Szokatlan módon, de meleg emberi közvetlenségről
tanúskodik azt, hogy a sorozat egységeit felsorakoztatva nem a hűvös „fejezet”, hétköznapi „be-
széd” kifejezéseket használja, hanem mindegyiknél „fructust” azaz gyümölcsöt mond, amely nyil-
vánvalóan az aktuális beszéd speciális hasznát jelenti. A második beszédcsoporthoz szintén sorozat,
amely az Isten szeretetéről szól, harmadik csoport valóságos teológiai antropológia, amelyben szó
van a lélek halhatatlanságáról, az élet értelméről stb.

A kolligátum harmadik tagjának második része Domenico Bollani (Bollano) munkája a Szeplőtelen fogantatásról. A szerző Velencében született 1445-ben, Padovában szerzett teológiai ma-
giszteri fokozatot. 1470-ben, Velencébe visszatérve írta ezt a művét.¹⁵ Ezután diplomataként
szolgált Velencét. 1481–82-ben Budán járt Mátyás király udvarában, Corvin János és Bianca
Maria Sforza tervezett házasságának szervezésében is részt vett. III. Frigyes és Mátyás háborújában
jószoigálati tevékenységet látott el, és ott volt Bécsben Mátyás halálakor. Ezután más terüle-
teken képviselte hazáját, 1496-ban halt meg.

Bollani művét Niccolo Marcellonak Venecia dogejának (1473-ban választották meg erre
a tisztségre) ajánlotta, mivel jól tudja, hogy a „Serenissimus Nicolaus Marcellus” mennyire tisz-
teli Szűz Máriát. Ezért írt számára egy könyvet, amely egy éppen javában dúló teológiai vitát kíván
neki bemutatni. A vita a Szeplőtelen Fogantatás kérdése körül alakult ki.

A mű címe:

Dominici Bollandi artium et philosophie doctor filii Magnifici dni Candiani in questione
de conceptione gloriosissimi virginis Marie Prohemium. Az incipit: Non paruo dolore
animi afficio cum audio quosdam magistra in in insula decoratos viros pertinaciter

¹⁴ JÖCHER Bd. I. 1658; részletes életrajza: *Dizionario biografico degli Italiani*. Vol. 19. Roma, 1976. 446–452.

¹⁵ *Dizionario biografico degli Italiani*. Vol. 11. Roma, 1969. 289–290.; Vö. MITTARELLI, Johannes Benedictus: *Bibliotheca codicum manuscriptorum Monasterii S. Michaelis Venetiarum prope Mirianum una cum Appendice librorum impressorum Seculi XV. Venetiis*, 1779. Pentina. 402–403.

affirmare gloriosissimam intemeratamque virgines Mariam ab eterno Jesu Christi matrem electas a macula peccati originalis fuisse deturpatas:...

A mű tartalmáról: A római katolikus egyház mindig vallotta és tanította, hogy Krisztus Anyja, Mária létének első pillanatától kezdve mentes volt az eredeti bűntől, azaz szeplőtelenül fogantatott. Hittételként csak 1854-ben mondta ki IX. Pius pápa, de ősi tanítás volt. A 13. századi skolasztikusok és a ferences Johannes Duns Scotus nem egyformán vélekedtek arról, hogy mit jelent az ember létének első pillanata, s hogy Mária melyik pillanatban szentelődött meg: „jelkesítése” pillanatában, vagy egyedülálló abszolút rendeltetése következtében: *praeredemptio*.¹⁶

A kolligátum provenientia vizsgálata:

A műveket mai formában 1581-ben kötötték össze, fatáblás bőrkötésben. Az előtáblán ugyanis szerepel egy *supralibros*: GSB 1581. Sajnos a korabeli tulajdonost nem sikerült azonosítani, más könyve könyvtárunkból nem került elő.

A kolligátum első darabja (Martinus Polonus) első lapjának felső részén 18. századi kézírással írva, a könyvre és a szerzőre vonatkozó adatok olvashatók, a lap alján *possessor* bejegyzés:

Ex Libris Franciscus Kákonyi de (...) Ecclesiae Agrariae Hungaricae Aulicae Consiliarij Registratorij Anno 1753

Kákonyi Ferenc (meghalt 1760-ban) a Magyar Kamara lajstromozója volt 1753-tól haláláig.¹⁷ A kamarai alkalmazásának első évében szerezte tehát a kolligátumot, amelyet nem tudjuk mikor adományozott az Egri Főegyházmegyének. Talán tisztelte az egyetem alapítására irányuló egri törekvéseket, és gazdagítani akarta a gyűjteményt.

SURÁNYI IMRE

Egy ismeretlen kézirat az 1572-es szupernóváról.* A raktárrendezés során előkerült könyv tulajdonosa lehetett Matthias Flacius Illiricus (1520–1575) horvát származású héber filológus és protestáns teológus,¹ akiről egy tréfás alkalmi verset² olvashatunk a kódextöredékbe kötött,³ 16. szá-

¹⁶ A témát lásd bővebben SCHÜTZ Antal: *Dogmatika. II.*; Bp. 1937, Szent István Társulat

¹⁷ FALLENBÜCHL Zoltán: *A Magyar Kamara tisztviselői a XVIII. században.* = Levéltári Közlemények (41.) 1970. 297.

* Itt mondunk köszönetet Boross Klárának, Kulcsár Péternek, Monok Istvánnak és Szvorényi Róbertnek a kézirat értelmezésében nyújtott segítségükért. Külön szeretnénk köszönetet mondani Zsoldos Endre csillagásznak kiegészítéseiért és eligazító magyarázataiért.

¹ MIRKOVIĆ, Mijo: *Matija Vlačić Ilirik*. Zagreb, 1960. 487–549.

² „M.H.B. Nec Lyricum didicit / nec carmen Flacius ullum / Scribere Recte igitur / dicitur(?) Illyricus” Egy másik kézzel: „Ex dono Domini Seraphinj Gozoviczhj(?)”.

³ Azonosítása és leírása Lauf Judit munkája, akinek köszönettel tartozunk a segítségéért. Leírása: 15. századi *LECTIONARIUM CHORI* egy pergamenlapjának megmaradt felső harmada a kötet-táblán. Mérete: 248×160 mm. Írása gothica textualis két hasámban, háromsoros vörös H iniciálé tollrajzdíszítéssel. Tartalma: Fülöp és Jakab apostolok ünnepén olvasott homília. (Augustinus: *In Ioannis evangelium. Tract. LXX. PL. 35,1818–1819.*) f. 1ra inc.: [qui seipsum habet vi]tam eo quod ipse sit vita. f. 1rb des.: ... amodo dicerentur nosse [Patrem]. Mivel a pergamenlap alsó kétharmada hiányzik, a szöveg is csonka. A hátoldalára írt szöveg csak nyomokban látható, mivel a kötés megerősítésére egy 16. századi nyomtatvány papírdarabjait ragasztottak rá. A gerinc és a kötés megerősítésére további, más kódexből származó töredékeket is felhasználtak.